

Einosta ei ole montaa valokuvaa

Perhepiiri vaikenee rintamakarkuruudesta

Tuija Saarinen-Härkönen

Käsittelen tässä artikkelissa sitä, miten toisen maailmansodan aikaista rintamakarkuruutta ja siihen liittyviä vaiheita on käsitelty omassa perhepiirissäni sodan jälkeen. Tutkin sitä, miten eri tavoin sodassa menehtyneen isoisäni vaiheita käsiteltiin perheen muistitiedossa: mistä oli luvallista puhua ja mitä salattiin, ja suhteutan tätä siihen, millaisen kuvan arkistoaineisto antaa isoisäni vaiheista.

Artikkelin keskiössä on perhepiiriini kuuluva tarina, jonka päähenkilö on edesmennyt isoisäni Eino Hietarinne. Hän syntyi Orimattilan kunnan Mallusjoen kylässä vuonna 1905 ja kuoli vuonna 1943. Isoisäni Eino, samoin kuin isoäitini Hilja, esiintyvät artikkelissa omilla nimillään. En pitänyt salanimien käyttöä tarpeellisena, sillä suvun jäsenet ovat

antaneet luvan artikkelin laadintaan. Heillä, joille Hiljan ja Einon nimillä ei ole mitään merkitystä, ei myöskään ole tunnesidettä heihin (ks. esim. Pehkonen 2015, 71; Ukkonen 2002).

Tutkimukseni lähtökohta on perhepiirissä kerrottu, lyhyeksi tiivistetty teamus isoisäni kohtalosta jatkosodassa. Sen mukaan hän kaatui sankarivainajana.

Muuta en hänestä maalarin ammattia koskeneen maininnan lisäksi perhepiirissä kuullut. Käsitys isoisäni kohtalosta kuitenkin muuttui vuonna 2017, kun sain luettavakseni ensimmäiset Kansallisarkistosta tilaamani asiakirjat, eli isoisäni sotilaspassin ja -kanta-kortin sekä muutaman muun sota-aikaa koskevan asiakirjan. Nämä arkis-

todokumentit antoivat toisenlaista tietoa tapahtumista. Dokumentit osoittivat, että isoisäni tarinassa oli käänteitä, joista me lastenlapset emme tiedäneet: hän oli karannut rintamalta ja kieltäytynyt palaamasta palvelukseen. Alkuperäinen tarina sankarivainajasta muuttuikin tarinaksi toisin toimineesta karkurista. Analysoin artikkelissa sitä, millaiseksi perhepiirissä tunnettu kertomus sankarivainajasta muodostui, kun sitä suhteutettiin arkistolähteistä saatavaan tietoon. Tarkastelen myös sitä, mitä Einon sotilaskarkuruus merkitsi perheelleni. Miksi siitä ei puhuttu isoäitimme elinaikana?

Miksi tutkia 2020-luvulla toiseen maailmansotaan liittyviä tapahtumia, joista on kulunut jo 80 vuotta? Folkloristi Jaana Loipponen on todennut, että sota-aika ei ole mennyttä, vaan seuraukset piirtyvät esiin jälkinä tässä ajassa (Loipponen 2006, 340). Olen itsekin kantanut mukani kolmen elossa olleen isovanhempani kertomuksia sota-ajan kotirintaman arjesta. Kertomukset arjen hankaluuksista, säännöstelystä sekä eroista aviomiesten, veljien ja isien lähtiessä, ovat vaikuttaneet omaan mieleeni, ollen välillä syvemmällä mielen sopukoissa, mutta palaten pinnalle aina uudelleen (ks. myös Meriläinen-Hyvärinen 2010, 76). Sota ei siis suinkaan pääty silloin, kun taistelemisen loppuu, vaan

jatkuu henkisellä tasolla vielä pitkään (Kirves 2008, 384).

Muistoiksi talletetut kohtalot ja niihin liittyneet arvoitukset vaikuttavat edelleen muissakin suomalaisissa perheissä, ainakin välillisinä, ilmassa leijuvina kysymyksinä. Sota-ajan tapahtumiin liittyvät, joskus traumaattisetkin tunteet täytyi kuolettaa, sillä voimat kuuluivat fyysisen ja psyykkiseen selviytymiseen. Joissain tapauksissa kokemukset aiheuttivat ylisukupolvaisia traumoja, jotka siirtyivät jopa kolmanteen tai neljänteen polveen. (Näre 2008, 97; Loipponen 2006, 340.)

Sotilaskarkuruus

Historioitsija Jukka Kokkosen mukaan sotilaskarkuriksi määritellään sotilashenkilö, joka poistuu hänelle palvelupaikaksi määrätystä paikasta tai joukosta ilman lupaa tai jättää saapumatta niihin (Kokkonen 2009, 48). Ilmeisesti monet karkuruuteen liittyvät tarinat on häivytetty historian havinaan häpeän tai muun tunteen saattamina. Miehistä, jotka valitsivat toisin, ei ole kerrottu (Ylönen-Peltonen 2020, 11). Harva muu asia on niin salamyhkäisen häpeän peitossa suomalaisessa historiakertomuksessa, kuin jatkosodan liikekannallepanon jälkeiset ja sodanaikaiset rintama-paot sekä metsäkaartilaisten piileskely

(Levä 2008, 209).

Sotilaskarkureita on ollut paljon, mutta heidän muistelmiaan ei juurikaan ole julkaistu. Historioitsija Jukka Kulomaa (1995) käsittelee karkuruutta ilmiönä väitöskirjassaan *Käpykaartiin? 1941–1944. Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana*. Kulomaan tutkimus pohjautuu enimmäkseen sota-arkiston lähteisiin, eikä siinä nosteta esiin yksilön tai perheen näkökulmaa. Ilkka Levä (2008) tarkastelee metsäkaartilaisuuden kokemushistoriaa kertomusten, arkistolähteiden ja kirjallisuuden pohjalta artikkelissaan ”Linjaan vaiko hautausmaalle! – metsäkaartilaisten kokemushistoriaa 1941–1944”. Martti Backmanin (2019) teos *Rintamälääkärin kuolema: Urpo Viinikan sota* on dokumenttien pohjalta laadittu tarina. Historioitsija Mika Kulju (2014) on julkaissut jatkosodan taisteluita käsittelevässä teoksessaan tapauskuvauksen Eino Hentusta, joka uupuneena taisteluihin pakeni taistelupaikalta ja teloitettiin rangaistukseksi.

Sotilaskarkuruus saattoi olla määrätietoista pakenemista, yksin tai ryhmässä karkaamista tai tilapäistä piiloutumista (Kokkonen 2009, 49). Eri tavoin omille teilleen lähteneitä, jääneitä tai ajautuneita asevelvollisia lasketaan olleen talvi- ja jatkosodan aikana ainakin 35 000. Siihen, miksi niin monet miehet

karkasivat, ei ole yksiselitteistä syytä, eikä kiinnijääneiden miesten kuulustelutai oikeudenkäyntipöytäkirjoissa yleensä mainita motiiveja. (Kulomaa 1995, 37, 118.) Karkuruus saattoi johtua monista tekijöistä, kuten sodanvastaisuudesta, poliittisesta vakaumuksesta, nälästä tai sotaväsymyksestä. Jatkosodan etenemisvaiheessa yksi karkuruuteen johtanut syy saattoi olla tuoreet muistot talvisodan kärsimyksistä. Karkuruuteen liittyi epäluuloa jatkosodan tarkoitusta ja sodan lopputulosta kohtaan. (Jutikkala 1997, 58, 63.) Joskus karkuruus saattoi johtua traumaattisten kokemusten aiheuttamasta psyykkisestä romahtamisesta (Kivimäki 2013, 376; Kulomaa 1995, 25–26, 319–328).

Tutkimusaineistot ja menetelmät

Kaksiosainen tutkimusaineistoni koostuu autoetnografisesta aineistosta sekä arkistoaineistosta. Nämä aineistot ovat sisällöltään erilaisia ja keskenään ristiriitaisia. Autoetnografiseen aineistoon sisältyy omia muistojani, viisi isoisäni kirjoittamaa kirjettä sekä perhevalokuvia. Aineiston perustana on muisteluaineistoa eli keskustelupätkiä, mainintoja sekä muistoja tunnelmista ja vaikenemisistä. Varsinaista sanallista kerrontaa isoisäni vaiheista ei ole, vaan aineisto on merkittävää hiljaisuutta. Sillä tar-

koitetaan painavaa, täynnä merkityksiä olevaa hiljaisuutta. Merkitsevän hiljaisuuden luominen on aktiivinen teko, joka peittää levotonta sisältöään (Kivimäki 2018, 35–36). Merkitsevä hiljaisuus osoitti, että oli olemassa vaikeasti sanallistettava tunne jostakin, josta ei puhuta ja joka odottaa selvittämistä. Tämä havainto muodosti hiljaista tietoa. Se oli ilmassa leijuvia kysymyksiä ja vaikeasti kuvailtavaa tunnelmaa. Tällainen hiljainen tieto sijaitsee Johanna Uotisen mukaan tiedostamattomalla tasolla, ja sen tutkimiseen toimii autoetnografia, jossa tutkija on oma informantinsa ja tutkii omia kokemuksiaan (Uotinen 2010, 87).

Autoetnografiseen aineistoon sisältyvät 1960-luvun loppupuolelta lähtien lapsena tekemäni havainnot isoäitini käyttäytymisestä, ilmeistä, eleistä, sanavalinnoista ja vaikenemisesta niissä tilanteissa, joissa otin puheeksi isoisäni. Muistoni sisältävät myös sanatonta viestintää, kuten ilmeitä esittäessäni isoisäni koskevia kysymyksiä, sekä muistoja erilaisista tunnelmista – myös tiedostamattomista eli affektiivisista tuntemuksista (ks. Kajander 2020, 176). Muistot toimivat tutkimusaineistoinani ja teen niistä tulkintoja (ks. myös Naarminen 2018, 120).

Yhteyteni isoäitiini oli lämmin, ja aloin jo alle 5-vuotiaana viettää hänen

kanssaan aikaa kahden. Tämä muodostui tavaksi, joka jatkui aikuisuuteen. Vietin isoäitini kanssa kodikkaita hetkiä; seurasin mummoni erilaisia askareita, joita toimittaessaan hän loi ympärilleen rauhallisen ja maanläheisen tunnelman. Olin oppinut olemaan särkemättä tunnelmaa kysymällä isoisästäni, joten se puheenaihe jäi. Vaikeiden aiheiden muisteluun vaikutti tunteita ja niiden ilmaisua normittava *tunneregimi*. Se painotti sodan jälkeen itsekuria, jaksamista ja yhteistä ponnistelua parempien olosuhteiden vuoksi. Sen vuoksi kaikkein kipeimmistä asioista ei puhuttu. (Kivimäki 2018, 38.)

Me 1950- ja 1960-lukujen taitteessa syntyneet tulimme maailmaan ajankohdantana, jolloin toisen maailmansodan päättymisestä oli vain 15–20 vuotta. Sota oli lähimenneisyyttä, ja isämme tai isoisämme olivat tavalla tai toisella osallistuneet sotatoimiin. Niissäkin perheissä, joissa ei sotaan osallistuneita perheenjäseniä ollut, tuskin välttyttiin kuulemasta sota-aikaa käsitteleviä muistoja. Keskeytin jo varhain kuuntelemaan aikuisien keskustelua ja havainnoin myös sitä tapaa, millä isoisäni muisteltiin. Useissa perheissä on tapana ylläpitää muistamista sanattomasti, esimerkiksi katsoamalla yhdessä valokuvia tai tutkimala vainajalle kuuluneita esineitä tai hänen tekemiään käsitöitä (Misztal 2003,

76, 80, 101; Siim 2016, 119). Tällaiset vainajaan viittaavat esineet ovat ekstralingvistisiä merkkejä, joilla vainaja pidetään yhteisön osana, vaikka hän on fyysisesti poissa (ks. Naarminen 2018, 129). Näin ei ollut meidän perhepiirissämme; isoäitini ei pitänyt isoisästä esillä kuin yhtä valokuvaa, joka oli tarkoitettu julkiseksi (kuva 1). Seinälle ripustettu sotilaspukuisen miehen kuva, jonka kehystä koristi risti, oli tarkoitettu kommunikoimaan isoäitini asemaa sankarivainajan leskenä. Se esitti sitä isoisäni statussa, joka hänellä oli kuollessaan – sotilas ja sankarivainaja – ja vaimensi alleen muut, vähemmän kunniaakkaat statukset. (Löfgren 2017, 164; Mäkinen 2018; Kajander

Kuva 1. Eino Hietarinne sotilaspuvussa. Kuva isoäitini tuvan seinältä.

& Koskinen-Koivisto 2021, 350–365.)

Vuonna 1992 isoäitini kuollessa sain haltuuni hänellä säilyneet valokuvat sekä isoisäni hänelle kirjoittamat kirjeet, ja säilytin niitä huolellisesti. Vasta vuonna 2017 tapahtui ratkaiseva käänne isoisääni koskevassa pohdinnassa, kun tilasin Kansallisarkistosta häneen liittyvää aineistoa. Saamani asiakirjakopiot muodostavat tutkimuksen toisen aineiston. Asiakirjoja löytyi enemmän kuin olin odottanut (ks. liite 1). Tässä artikkelissa hyödynnän 32 sivua kyseisistä asiakirjoista. Aineistoon sisältyvät sotilaspassi ja -kantakortti, oikeudenkäynteihin liittyviä asiakirjoja sekä rikosrekisteri-ilmoituksia.

Tutkimusaineiston autoetnografiiseen osaan sisältyy isoisäni rintamalta kesällä 1943 lähettämiä kirjeitä. Etnologi Erkki Pehkonen on tutkinut jatkosodan aikaista kirjeenvaihtoa. Pehkonen selvitti, millainen kulttuurinen tuote kirje oli sota-aikana. Kirjeillä oli keskeinen merkitys ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa; ne mahdollistivat yksilöllisyyden kokemuksen tilanteissa, joissa yksilön oma tahto alistettiin isänmaan palvelukseen. Kirjeet välittivät myös rintamamiesten sotaa kohtaan tunteita väsymystä. Pehkosen tutkimus tuo esiin myös yksityisen, sodan merkitystä koskevan diskurssin, virallisen kotiin, uskoon ja isänmaahan painottuvan

diskurssin rinnalle. (Pehkonen 2013, 277–282.)

Luin isoisäni kirjoittamat kirjeet ensimmäisen kerran aloitettuani työn arkistoaineiston parissa. Isoäitini lienee hävittänyt aiemmat, esimerkiksi vankilasta kirjoitetut kirjeet. Omaisille onkin tavallista hävittää juuri sellaisia kirjeitä, jotka kertovat teemoista tai elämänvaiheista, jotka halutaan salata (U.-M. Peltonen 2021, 227). Kirjeissä isoisäni puhutteli kauniisti isoäitiäni ja kyseli lasten kuulumisia. Tavoitin sellaista perheenjäsenten välistä kiintymystä, jonka ilmaisuja olin tiedostamattani odottanut kuulevani sanallisissa kertomuksissa – joita ei siis ollut. Kirjeet ylläpitivät puolisoiden välistä suhdetta (Hagelstam 2006, 217–218). Vasta kuulustelupöytäkirjoista löysin toivomiani, yhtä lausetta pidempiä kuvauksia isoisäni toiminnasta. Yksityiskohtiin pureutuvalla mikrohistoriallisella lähteiden tarkastelulla pyrin löytämään myös sellaista tietoa, jolla olisi yleisempää merkitystä (M. Peltonen 1999, 38).

Aloitin arkistoaineiston käsittelyn lukemalla tarkkaan läpi kaikki saamani asiakirjakopiot. Niiden lukumäärä yllätti, sillä yleensä niin sanotun tavallisen ihmisen elämästä on vaikeaa löytää tietoa arkistoista. Esimerkiksi työväenliikkeen aktivistien henkilöarkistoissa on usein tallennettuna muun muassa

koulu- ja työtodistuksia, mutta arkipäivän toimintaa kuvaavat lähteet puuttuvat, samoin kuin kirjeet ja päiväkirjat. Joissain tapauksissa tavallisen ihmisen elämää onkin mahdollista tavoittaa vain oikeuslaitoksen laatimien asiakirjojen avulla – varsinkin, jos tarkasteltavana olevan yksilön lähipiiri on valikoinut mitä haluaa muistettavan. Säilytettäväksi usein valikoituu vain sopivana pidetty aineisto. (U.-M. Peltonen 2021, 217, 222, 229–230).

Isoisääni koskeva arkistoaineisto oli laadittu pääasiassa Puolustusvoimien käyttöön. Alkuperäinen asiakirja on voinut olla pienikokoinen, joten siitä on kopioitu useampi sivu samalle A4-liuskalle. Asiakirjat erittelevässä taulukossa (liite 1) on mainittu laatimispäivämäärä. Sotilaskantakortissa, jollainen tehtiin jokaisesta viime sotiin osallistuneesta miehestä, ja sen kopiosta sekä sotilaspassissa ei ole mainittu yksittäistä laatimispäivämäärää. Niissä on sen sijaan eri aikoina ja eri käsialalla kirjoitettuja merkintöjä. Sotilaskantakortin merkinnät koskevat kutsuntoja, varusmiespalvelusta, rikkomuksia ja rangaistuksia sekä muuta asepalvelukseen liittyvää (Ylönen-Peltonen 2020, 133–134). Arkistoaineiston sisältämät tiedot välittivät kuvaa isoisästäni yksinomaan asevelvollisena ja sotaan osallistuneena miehenä. Siten ne sisältävät kulloiseenkin tarpeeseen – kuten oi-

keusprosessiin – tarvittuja tietoja, jotka kirjaaja on todistusvoimaisuuden vaatimuksista katsonut aiheelliseksi tallentaa (Hupaniitti 2021, 26–27). Oikeudenkäyntiä ennakoivissa kuulusteluissa ja oikeudenkäynneissä syytetty pyrkii yleensä kertomaan asiat itselleen edullisessa muodossa, joten hänen tekojensa pohjimmaisat motiivit voivat jäädä epäselviksi (Lindstedt 1999, 34, 329–330).

Historioitsija Raija Ylönen-Peltonen on todennut, että asiakirjoihin tallennettu tieto on sirpaleista ja sidoksissa asiakirjojen alkuperäiseen käyttötarkoitukseen, mutta yksi merkintä saattaa johtaa toisen jäljille ja avata uusia kysymyksiä. Merkinnöistä on mahdollista muodostaa kronologinen ketju. (Ylönen-Peltonen 2020, 180.) Aloin kirjoittaa eri asiakirjojen antamista tiedoista isoisäni vaiheita paperille aikajärjestykseen. Hieman myöhemmässä vaiheessa piirsin asiakirjojen kuvaamista tapahtumista aikajanan. Sen jälkeen liitin muodostuneeseen janaan niitä tiedonrippeitä, joita isoäitini tai muut sukulaiset olivat minulle kertoneet. Täydensin aukkokohtia etsimällä tietoa muusta aiheeseen liittyvästä tutkimuksesta. Tällaisessa mikrohistoriallisessa tutkimuksessa tutkija käy dialogia lähteidensä kanssa. Hän hyväksyy lähteidensä ominaislaadun ja pyrkii käyttämään niitä hyväksi. Pienetkin vihjeet

auttavat etenemään ja löytämään uutta. (Hyry 2019, 31.)

Kaikkeen käytössäni olleeseen aineistoon ei tule suhtautua varmana tietona. Sen sijaan aineisto antaa mahdollisuuden löytää vastauksia sille esittämieni kysymyksiin (Heimo 2010, 69). Löytyykö arkistoaineistosta selityksiä isoäitini vaikenemiselle, tai kääntäen: selittävätkö arkistoaineistojen tiedot sitä, miksi isoäitini olemus muuttui sulkeutuneeksi isoisästäni kysyessä, ja miksi hän vaikenä päätäväisesti? Erilaisten aineistojen antamien tietojen yhdistäminen yhdeksi kertomukseksi vaati sovittelua, neuvottelua ja kyseenalaistamista. Sotajan menneisyyteen näytti johtavan kaksi erilaisesta kerronnasta koostuvaa reittiä, joiden ristiriitaisuus aiheutti hämmennystä (Miszta 2003, 99). Kaksi erilaista aineistokokonaisuutta kuvasivat kohdettaan eri perspektiiveistä: autoetnografinen aineisto intiimistä perhepiiristä, arkistoaineisto puolestaan julkiselta ja yhteiskunnalliselta tasolta käsin. Kuitenkin näitä aineistoja oli mahdollista tarkastella rinnakkain ja suhteuttaa toisiinsa.

Autoetnografisen aineiston ydin muodostui vuorovaikutuksessani isoäitini kanssa. Aineistoon sisältyy niukoin sanoin ilmeneviä, erilaisia isoisääni ja hänen kohtaloonsa liittyviä tunteita. Isoisäni kohtalo oli sanallisten kerto-

musten sijaan joukko ilmassa leijuvia kysymyksiä. Omat lapsuudenaikaisessa vuorovaikutuksessa ilmenneet tunteeni olivat hämmennystä ja uteliaisuutta – olinhan jo pienenä sisäistänyt vallalla olleen tavan surra ja muistella sankarivainajia, eikä mummon vaikeneminen sopinut kuvaan (Kemppainen 2006b, 248–249). Tutkijakoulutuksen läpikäytyäni minussa sai vallan päättäväinen uteliaisuus ottaa selvää siitä, mistä ei puhuttu.

Arkistoaineisto kuvasi isoisääni perhepiirin ulkopuolelta, yhteiskunnalliselta tasolta. Se sisältää tarkkuuteen pyrkivää tietoa siitä, mitä tapahtui, missä ja milloin – usein kellontarkkuutta tavoitellen. Varusmies- ja rintamapalvelukseen liittyvä asiategsti ei kuvaa kohteensa yksilöllisiä ominaisuuksia, vaan tarkkailee tätä osana järjestelmää. Isoisäni kuvataan asiakirjojen välityksellä armeijakontekstin vääriin toimivana osasena. Tutkimuksessani yritän löytää arkistoaineistosta mahdollisia vastauksia autoetnografiseen aineistoon sisältyvälle kysymykselle ”mitä isoisälleni tapahtui” sekä isoäitini ilmentämille tunteille. Aloitan siitä, että kullekin tunteelle voi olla jokin selitys, joka löytyy mahdollisesti arkistoaineistosta. Mikrohistoriaa soveltaen menneisyyteen liittyvät jäljet – tässä tapauksessa tunteet – eivät ole irrallaan konteksteistaan. Kun oikea konteksti löytyy, on mahdollista

konstruoida autoetnografisen aineiston ja arkistoaineiston avulla tulkinta menneisyydestä sekä siitä, miksi siitä ei voitu puhua. (Fingerroos 2004, 91, 103.)

Empaattinen tutkija ja etiikka

En ole ainoa, jonka mieltä on askarruttanut suvun kohtalo sodassa. Muistoiksi talletetut kohtalot ja niihin liittyneet arvoitukset vaikuttavat edelleen muidenkin suomalaisten perheiden mielisissä (Näre 2008, 97; Helakallio-Ranta 2017, 51–53). Itse koin isoisääni liittyneen vaikeamisen painostavana. Isovanhempieni elämänvaiheet ovat vaikuttaneet omaan elämäni ja siihen, että ajatus artikkelin kirjoittamisesta ylipäättään syntyi. Isoäitini oli minulle erittäin läheinen, ja kirjoitin hänestä mielelläni. Tunteet voivat vaikuttaa siihen, mitä me ihmisten kokemuksista nostamme esiin ja mistä vaikenemme. Tutkijan emotionaalinen osallistuminen on monimutkainen prosessi, jossa tutkijalta vaaditaan tarkkaavaisuutta, avoimuutta omia tunteita ja tavoitteita kohtaan, sekä kriittistä reflektointia (Suopajarvi, Koskinen-Koivisto, Korjonen-Kuusipuro, Hytönen & Hämeenaho 2019, 43–45). Jotkut isoisäni ratkaisuihin olivat omana aikanaan jyrkästi vallitsevien arvojen vastaisia, ja säilyivät sellaisina vuosikymmeniä. Isoäitini osa oli epäilemättä raskas ja

tunnen häntä kohtaan sääliä ja empatiaa.

Aiemmin useilla tutkimusaloilla on edellytetty tutkijoilta etäisyyttä, objektiivisuutta ja etäisyyttä kohteesta. Tieteellisissä kirjoituksissa pyrittiin pitkään peittämään tai vähentämään tutkijan osallisuutta. Koettiin, että tutkija-subjektin esillä olo sai kertomuksen kuulostamaan epäluotettavalta. (JärviLuoma, Vilkkonen & Moisala 2006, 308.) Omien tunteiden raportointi on kuitenkin tarpeen autoetnografisessa tutkimuksessa (Koskinen-Koivisto 2014). Antropologi Ruth Behar on kuitenkin todennut, ettei ole olemassa selkeitä ohjeita siihen, missä vaiheessa kirjoittaminen muuttuu liian henkilökohtaiseksi. Omasta elämästään ja omista tunteistaan kirjoittaessaan tutkija on haavoituvampi kuin kirjoittaessaan etäällä olevasta aiheesta. Omien elämänvaiheiden ja tunteiden raportointi saa kirjoittajan tunteen alastomuutta anonyymien lukijan edessä. Omaan perheeseen liittyvää tarinaa on kuitenkin mahdotonta käsitellä ilman oman äänen esille kirjoittamista. (Behar 1996, 6–7, 13–14, 16.) Se on myös välttämätöntä, kun käytössä on autoetnografista aineistoa.

Yhteisöllisen muistelun monet tavat

Talvi- ja jatkosodan historiaa on pitkälti käsitelty uhrautumisen ja uhraamisen

näkökulmasta korostaen kansallista yhtenä rintamana seisomista. Käsite *talvisodan henki* on vaikuttanut siihen, miten miehistä kerrotaan sankaritarinaa julkisuudessa. (Latvala 2005, 194.) Kollektiivisesti jaettu sodan kuva on esitetty torjuntavoittoon johtaneena, sankarillisena taisteluna, jossa sankarit loistavat toimijoina silläkin uhalla, että kenties tuottavat läheisilleen suunnatonta surua heittäytymällä sankarikuolemaan. Retoriikka on toiminut selviytymisstrategiana, sillä sodan aiheuttamille tappioille on kriiseistä selviytymisen vuoksi täytynyt löytää merkitys. (Tepora 2008, 128–129.)

Viime vuosikymmeninä on alettu tutkia sodan vähemmän uljaita puolia niin sanotun uuden sotahistorian myötä. Sen kiinnostuksen kohteena ovat olleet johtajien ja strategioiden sijaan myös niin sanotut tavalliset ihmiset – tai vaikkapa aseistakieltäytyjät. (Bourke 2006, 25.) Uuden sotahistorian huomio on kääntynyt sotatoimista sodan kokemushistoriaan (Kivimäki 2006, 69).

Sotilaskarkurit ja heidän perheensä ovat toistaiseksi olleet esillä rajatusti. Käsitteeseen nousseet teemat ovat kuitenkin tuoneet uusia näkökulmia esimerkiksi uhraamiseen ja sodan aiheuttamiin traumoihin. Ne nostavat esiin myös toisin ajatteleiden tai sodassa hävinneiden näkökulmia. Esimerkiksi

sosiologi Marjo Laitala ja ympäristösosiologi Outi Autti ovat tutkineet neuvostotavankeja siviilien muistoissa (Laitala & Autti 2018). Folkloristi Kirsi Laurén on puolestaan tutkinut kokemuksia neuvostoliittoisten partisaanien rajaseudun siviiliväestöön kohdistamista iskuista. Poliittisista syistä näitä teemoja on voitu käsitellä julkisesti vasta 1990-luvulta alkaen. Siihen asti iskuja muisteltiin vain niiden kanssa, jotka jakoivat saman kohtalon. Usein kokemuksista vaiettiin, sillä muistelemisesta pidättäytyminen suojasi tuskalta. (Laurén 2018, 9–10.) Vaikuttaa siltä, että vaikeneminen oli myös isoäitini keino välttää surun kertaamista ja ikävien tunteiden siirtämistä lapsiin ja lastenlapsiin.

Folkloristi Ulla Savolaisen tutkimuksen kohteena on ollut saksalaisten ja unkarilaisten miesten suomalaiset perheenjäsenet, jotka eristettiin vuosina 1944–1947 tätä varten perustetuille leireille. Savolainen tarkasteli, miksi leireistä vaiettiin ja mikä lopulta mursi hiljaisuuden. Savolaisen mukaan eristämisen kokeneet eivät puhuneet vaiheistaan kuin aivan lähipiirille. Yksi syy siihen oli se, että kertomalla kokemuksistaan he olisivat paljastaneet samalla saksalaisen syntyperänsä, joka sodan jälkeen pyrittiin pitämään salassa. Leireistä ei myöskään käyty julkista keskustelua ennen 2000-lukua. (Savolainen 2017, 9,

11, 15.) Samanlainen vaikeneminen liittyy myös rintamakarkuruuteen.

Historioitsija Lars Westerlund on puolestaan tutkinut suomalaisilla sotavanki- ja siviilileireillä kuolleita. Hän toi esille sotavankien huonoa kohtelua osoittamalla, että neuvostoliittoisten sotilaspotilaiden – sotavankien – kuolleisuus oli 20-kertainen verrattuna suomalaispotilaisiin. Syynä olivat olosuhteet, jossa vankeja pidettiin. Tutkimuksen mukaan suomalaiset toimivat vähemmän kunnialla kohdellessaan huonosti sotilasvankeja. (Westerlund 2009, 414–415.) Samalla tavoin myös sotilaskarkuruuden vuoksi vangitut suomalaiset joutuivat sodan aikana karuihin olosuhteisiin ja kärsivät nälkää (Nuorteva 1987, 186–187).

Etnologi Kirsi-Maria Hytönen on tutkinut naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä sotien ja jälleenrakennuksen aikana. Hän pani merkille, että ylenmääräisen työnteon aiheuttamasta väsymyksestä puhutaan muistelukerronnassa harvoin. Sen sijaan kerronta kiertää väsymyksen ympärillä. Tämä liittyy Hytösen mukaan kulttuuriseen kertomukseen vahvoista, väsymättömistä naisista kannattelemassa perhettä. Näissä olosuhteissa nainen ei voinut väsyä, saati luovuttaa. (Hytönen 2014, 241–242.) Isoäitiniäkään ei kertonut väsymyksestään, mutta aavistin silti hänen

ilmeistään, että jokin isoisääni liittynyt oli aiheuttanut hänessä suurta väsymystä, josta ei voinut tarkemmin puhua. Pannin merkille, että kun otin puheeksi isoisäni, isoäitini sulkeutui ryhtymättä kertomaan asiasta sen enempiä. Hänen äänestään ei kuitenkaan ollut havaittavista suuttumusta tai ärtymystä. Tunnistan, että juuri läheinen suhteeni isoäitini sai minut lukemaan hänen tunnetilojaan tai sanatonta viestintäänsä tarkkaan (ks. myös Ojanen 2008, 9). Vuosikymmeniä jälkeenpäin arvioituna tunnistan hänen käyttäytymisensä päättävistä pidettyväisyyttä.

Sota-aikaan liittyviä tarinoita on suomalaisessa naistutkimuksessa tarkasteltu uusista näkökulmista jo 1990-luvulta lähtien. Sen sijaan, että painopiste olisi ollut uhrimielisyydessä ja yhteisessä taistelussa, näkökulma on ollut esimerkiksi siinä, millaista on ollut elää joutuen koko ajan pelkäämään läheistensä puolesta (E. Peltonen 1997, 89, 102–104). Omassa tutkimuksessani tuli ilmi, että isoäitini oli joutunut pelkäämään pitkiä aikoja isoisäni puolesta – ei vain hänen osallistuessaan taisteluun, vaan myös rintamatoimista riippumatta. Isoisäni olinpaikka ei aina ollut tiedossa tai hän oli vaarallisissa olosuhteissa.

Muistitietotutkija Eeva Peltonen on huomauttanut, että sotiin liittyy erilaisia muisteja. Näitä muisteja voi olla

jopa sodan jälkeen syntyneillä. Meille on kerrottu sodista ja olemme osallistuneet niiden muiston kunnioittamiseen, olemme lukeneet niistä ja muodostaneet niistä oman käsityksemme. (E. Peltonen 1997, 91.) Folkloristi Pauliina Latvala (2005, 195) on suvun kertomuksia tutkiessaan tuonut esiin erilaisia lapsuuden sotamuistoja, joissa kerrotaan isän kaatumisesta rintamalla sekä evakkoon tai sotalapseksi joutumisesta. Samoin minulle toistettiin lapsuudessani, että isoisäni oli kaatunut sodassa. Perheenjäsenten haastattelut voivat tuoda esiin elämän varjopuolia kuten riitoja, rikkeitä tai suoranaisia rikoksia, kuten folkloristi Riina Haanpään (2008, 29) tutkimuksessa, jossa hän haastatteli sukunsa jäseniä suvussa tapahtuneesta puukotuksesta. Oma tutkimukseni toi ilmi, että isoisälläni oli rikosrekisteri ja että hän oli aiempien rikostensa lisäksi karannut rintamalta.

Vaikeiden vaiheiden muistelu kansallisella tasolla

Kansallisella tasolla sotaa muistellaan muun muassa viettämällä näyttävien menoin itsenäisyyspäivää, puolustusvoimien lippujuhlaa ja kansallista veteraanipäivää. On myös muita tapoja pitää yllä kansallista muistia, kuten pystyttää patsaita, käydä sankarihaudoilla sekä

esittää kansallista kuvastoa elokuvissa ja kirjallisuudessa (Kivimäki 2012; Kinnunen & Jokisipilä 2012, 435, 440). Sodan kokeneiden ja heidän jälkipolviensa identiteettiä on voitu vuosikymmenien ajan määritellä sodan näkökulmasta, esimerkiksi sotaveteraaneiksi, -sankareiksi, -invalidieiksi, -vainajiksi, -leskiksi tai -orvoiksi (vrt. Kinnunen & Jokisipilä 2012, 445). Se, millä tavoin kukin määriteltiin suhteessa menneeseen sotaan, määräsi hänen asemaansa yhteisössä. Identiteettien ylläpito on kuitenkin valikoivaa. Ulla-Maija Peltonen on todennut työväen muistelukerrontaa käsitelleessä tutkimuksessaan, että lähiomaiset eivät ole tarkoituksella ylläpitäneet punakaartilaisen tai karkurin identiteettiä ainakaan julkisissa yhteyksissä, sillä siitä olisi ollut haittaa. Punakaartilaisen, samoin kuin rintamakarkurin, omaiset saattoivat joutua syrjityksi esimerkiksi työpaikkahaussa. (U.-M. Peltonen 1996, 214.)

Vuosikymmenten mittaan on ollut vallalla erilaisia sota-aikaa koskevia keskusteluilmastoja. Esimerkiksi 1960-luvulla sotasukupolven aikuistuneet lapset kyseenalaistivat ja haastoivat vanhempiansa kokemuksia ja valintoja. 1990-luvulla puolestaan sotasyyllisiksi tuomittujen kahdeksan poliitikon perheille osoitettiin julkinen anteeksipyyntö ja Neuvostoliiton painostukses-

ta vuonna 1944 lakkautetun Lotta Svärd-järjestön muistoa alettiin jälleen kunniottoa (Kinnunen & Jokisipilä 2012, 461; ks. myös E. Peltonen 1997).

Eri ihmisryhmillä, kuten perheillä, tietyn alueen asukkailla tai kokonaisilla kansakunnilla, on oma yhteisöllisen muistamisen tapansa. Sosiologi Barbara A. Misztalin mukaan muistelu on siten sekä kulttuurin tuottamaa että tulos siitä, miten yksilö määrittää itsensä suhteessa ympäröivään yhteisöön. Muistelua tutkittaessa on aina tärkeää tarkastella myös sitä sosiaalista kontekstia, jossa muistoja ylläpidetään. (Misztal 2003, 76–78.) Isoisääni koskeva muistelu tapahtui 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin esillä oli kulttuurinen kertomus selviytymistaistelusta ja isänmaallisuudesta. Tähän kertomukseen eivät kuuluneet kuvaukset luovuttamisesta, voimattomuudesta tai vastarinnasta (Hytönen 2014, 246; ks. myös Kinnunen & Jokisipilä 2012).

Eri tutkimusaineistot kertoivat osin kahta tarinaa – ”kerronta ja muisti ovat ne polttopisteet, joissa elämäntarina ja arkisto yhdistyvät” (Loipponen 2006, 339). Muisti ja historia voivat välittää keskenään ristiriitaista tai jopa vastakaista informaatiota, ja sosiaalinen teksti ratkaisee mitä muistetaan ja mitä unohdetaan – samoin kuin mitä lähdeaineistoa säilytetään, luetaan tai otetaan esille (Misztal 2003, 99). Menneisyyden

muistelu yksilön, perheen tai koko kansakunnan käsittävällä tasolla on aina neuvotteluprosessi, jossa kertomukseen valitaan, omitaan, muokataan tai keksitään parhaiten istuvia palasia. Erilaisista muistamisen, unohtamisen ja menneisyyden tietoisesta muokkaamisesta syntyy lopulta tarina, jonka sisältö on tietoisesta prosessista tulosta. Kun yhteisön sisäiset tai ulkoiset valtasuhteet muuttuvat, myös tarina voi mukautua tai muuttua. Näin sankareista voi tulla konnia tai petteureista sankareita. Muistoihin alun perin liittyneet tunteet, kuten häpeä, voivat hälvetä tai menettää merkityksensä. (Jokisipilä 2007, 20; Misztal 2003, 82–83.) Isoisääni koskeva muistelu pysyi samanlaisena isoäitini kuolemaan saakka. Isoäitini piti yllä muistoa sotatoimissa kaatuneesta sankarivainajasta, ja vaikenin muusta. Muisto muuttui vasta silloin, kun kertojaksi siirryin minä – luettuani arkistoista kokoamani, isoisääni käsittelevän aineiston. Uudessa tilanteessa kertomus alkoi monimuotoistua, kun isoäitini antamiin niukkoihin tietoihin yhdistyi arkistodokumenteista saatu informaatio.

Einon taival

Isoisäni Einon elämästä – josta en aluksi tiennyt juuri mitään – alkoi arkistoaineiston avulla hahmottua seuraavaa.

Eino kävi kotikylässään kansakoulua. Hän kävi armeijan parikymppisenä, mutta ei täysin ongelmitta, sillä hän oli ollut poissa kutsunnoista. Einon armeijan parakeilla tekemän varkauden vuoksi hänet oli myös tuomittu kuudeksi kuukaudeksi kuritushuoneeseen ja hän oli menettänyt kansalaisluottamuksensa. Hän oli saanut joitakin juopumuksen vuoksi annettuja sakkorangaistuksia jo ennen armeija-aikaa. (Sotilaskantakortti; Uudenmaan rykmentin sota-oikeus 1925). Eino oli myös osallistunut kieltoain aikaiseen alkoholin salakuljetukseen ja jäänyt ainakin kaksi kertaa kiinni toiminnastaan (Mäntsälän tuomiokunta 1931; Rikosrekisteri-ilmoitus 28.8.1936).

Toisen maailmansodan syttyessä Suomessa oli käytössä aluejärjestelmä, jonka mukaan kukin sotilaslääni ja -piiri kokosivat perustettavaksi määrätyt joukot omalta alueeltaan. Orimattilan miehet kutsuttiin syksyllä 1939 yleisiin kertausharjoituksiin ja he kokoontuivat suojeluskuntataloille, seuran- ja työväentaloille sekä kouluihin. Heidät sijoitettiin jalkaväkirykmentti JR 33:een. Eino osallistui talvisotaan palvelen Suurperossa, Viipurin itäpuolella Kannaksella sijainneessa kylässä. (Sotilaskantakortti; Auramo 1981, 519–520.)

Eino palasi talvisodan jälkeen kotiin sa Mallusjoelle ja ehti olla siellä hieman

yli vuoden. Kesäkuussa 1941 Eino kutsuttiin muiden miesten lailla palvelukseen. Hänet sijoitettiin liikekannallepanossa JR 46:een ja hän osallistui taisteluihin Kannaksella kesäkuusta syyskuuhun 1941. (Sotilaskantakortista laadittu tilapäiskortti.) Myöhemmin tehdyn pöytäkirjan mukaan Eino karkasi joukoistaan 24.9.1941 Terijoen kunnan Kuokkalan kylässä (Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin esikunta 1941). Einoon karatessa syyskuussa 1941 joukkojen mieliala ja taistelumotivaatio olivat alkaneet yleisesti laskea, sillä luovattu nopea pääsy takaisin kotiin ei toteutunutkaan (Pulkkinen & Wist 2017, 76–77). Vuonna 1941 kaikkiaan 1 030 Kannaksella palvella miestä syyllistyi pakoilurikoksiin. Kaikkein eniten karkaamia tapahtui juuri syyskuussa (Kulomaa 1995, 111–113). Sitä, miksi Eino karkasi, ei dokumenteissa ole kerrottu – ehkä sitä ei edes kysytty. Sotilaskarkuruutta Suomen sodassa 1808–1809 tutkinut Kati Toivanen (2015, 25–26) on todennut, etteivät karkuruuden syyt tulleet esille hänenkään käyttämissään lähteissä.

Einoon karkaamisesta tehdyn kenttäoikeuden pöytäkirjan mukaan hän ei suunnistanut Kannakselta kotiinsa, vaan meni Helsinkiin. Sitä, miten Eino kulki Kuokkalasta Helsinkiin, ei ole tiedossa. Kuokkalan ja Helsingin välimatka

oli noin 360 kilometriä. On mahdollista, että Eino matkusti muiden karkureiden tavoin osan matkasta tavarajunan kyydissä. Karkureita nimittäin tavattiin evakuointi-, sairaus- ja tavarajunista, ja salamatkustajia löydettiin muun muassa puimakoneiden sisältä. (Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin kenttäoikeus 1941; Kulomaa 1995, 307.) Junaliikenne Kannaksella ei kuitenkaan toiminut ennen vuodenvaihdetta 1941–1942. Siviiliväestölle tarkoitettua liikennettä ei juurikaan ollut, sillä henkilöauto- ja linja-autoliikennettä oli supistettu kaikkialla. Einoon on täytynyt kulkea alkumatka Kannaksen läpi muilla keinoin. (Zetterberg 2011, 218; Valtionrautatiet 1937–1962, 12.) Matka Terijoelta Viipuriin, josta junan kyytiin oli jo mahdollista soluttautua, oli 77 kilometriä. Ehkä Eino pystyi kulkemaan osan matkaa Viipuriin Kannaksen teitä pitkin väistämetsän suojiin vain muita kulkijoita. Jatkosodan alkuvaiheessa teitä ei vielä vartioitu samalla tavoin kuin myöhemminä sotavuosina. Vuoden 1944 peräntymisvaiheen aikaan rintamalta taaksepäin johtavat tiet ja sillat sekä osin muunkin selusta varmistettiin karkureita pyssyttäneillä vartioilla, mutta tätä ei tehty vielä vuonna 1941. (Kulomaa 1995, 296.)

Jos karkuri selvisi rintama-alueen ulkopuolelle, hän saattoi levätä evakuointien tyhjentämissä taloissa, joista

saattoi hyvällä onnella löytää jotain syötävää. Maaseudulta peräisin olleilla karkureilla oli yleensä myös taitoa teurastaa isännättömäksi jääneitä kotieläimiä ja kalastaa (Kulomaa 1995, 306). Kannas oli kuitenkin menetetty jo talvisodassa, ja se oli ollut Neuvostoliiton valtaamana. Ruokaa tuskin enää löytyi hylättyihin puutarhoihin pystyyn jääneiden puiden omenoita lukuun ottamatta, mutta suoja saattoi saada jäljellä olevista rakennuksista. Asutuille seuduille selvittyään Einoon oli mahdollista varastaa, kerjätä tai ostaa ruokaa sekä kuivat ja puhtaat vaatteet ylleen (Ylikangas 2007, 122).

Siitä, mihin Eino Helsinkiin päästyään piiloutui, ei ole tietoa. Eino oli asunut 1920- ja 1930-luvulla joitakin aikoja Helsingissä (Virkatodistus 19.2.2018). Vuonna 1931 Eino oli saanut tuomion väkijumien kuljetuksesta, ja todennäköisesti hänellä oli kieltolain ajalta peräisin olleita suhteita henkilöihin, jotka olivat tottuneet pysyttelemään viranomaisten tavoittamattomissa (Filpus 2001, 90). Muutoin rintamapalvelusta piileskeltiin usein karjasuojissa, ulkorakennuksissa, ullakoilla tai talojen alle rakennetuissa salakomeroissa, koloissa, kopeissa ja luukuissa (Kulomaa 1995, 87–88).

Eino ei ehtinyt olla kauaa vapaalla jalalla Helsingissä, sillä hänet pidätettiin yhdeksän päivää palveluspaikalta pois-

tumisen jälkeen. Kolmen päivän kuluttua pidätyksestä Eino lähti kahden vartijan saattamana junalla takaisin Kannakselle. Kun Einon ja vartijoiden oli vaihdettava junaa Lahden rautatieasemalla, Eino pinkaisi karkuun. Tämän karkumatkan aikana Eino ehti piileskellä liki kuukauden, ennen kuin hänet saatiin kiinni Helsingissä 2.11.1941. Nyt häntä ei enää yritetty kuljettaa rintamalle, vaan hänet vangittiin. Eino tuomittiin karkaamisesta kolmen vuoden ja kuuden kuukauden mittaiseen kuritushuonevankeuteen 30.12.1941. Lisäksi hän menetti kansalaisluottamuksensa. (Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin kenttäoikeus 1941.)

Sotilaskarkuri ja rangaistus

Kiinni jääneet karkurit saivat erilaisia rangaistuksia. Einokin aloitti vuoden 1942 vankeudessa Sukevan keskusvankilassa (Helsingin komendanttivirasto 1941). Vankiloiden ravitsemustilanne oli sotavuosina surkea. Heikoimmillaan se oli syksyn 1941 ja kesän 1942 välillä. Ruoka-annokset olivat liian pieniä ja niissä oli vähän proteiineja ja vitamiineja, joten vangit nälkiintyivät ja sairastuivat erilaisiin puutostauteihin. Säännöstely ei ollut ruoan vähäisyyteen ainoa syy, sillä vangeille tarkoitettua ruokaa myytiin mustan pörssin kau-

passa muualle. Suomen vankiloissa todettiin jatkosodan aikana 27 nälkäkuolemaa. (Aro 1989, 34, 45, 48.)

Sotavuosina peräti 30–40 prosenttia vankien kokonaismäärästä oli sotilasankeja. Vankien määrää ja siten heistä aiheutuneita kustannuksia haluttiin vähentää siirtämällä vankeja rintamalle. Tähän tarkoitukseen perustettiin vuonna 1941 erillinen rykmentti JR 101 niistä rangaistuksen saaneista tai rangaistusta vankiloissa sovittavista sotilaisista, jotka olivat halukkaita palaamaan rintamalle. (Nuorteva 1987, 153–155.) Rintamalle paluu merkitsi mahdollisuutta parempaan ravintoon. Rintamalta oli myös mahdollista päästä lomalle, toisin kuin vankiloista. Näiden syiden vuoksi ainakin 1 500 sotilasankeja, Eino heidän joukossaan, suostui palaamaan rintamalle. (Kulomaa 1995, 227–229; Sotilaskantakortti.)

Rintamalla Eino sijoitettiin JR 101:n alaisuuteen kuuluvaan Erillispataljoona 22:een Karhumäen suunnalle. JR101:n sisältämiä erillispataljoonia oli neljä, joista kuuluisin oli sotilas-, rangaistus- ja turvasäiliövangeista koottu Er.P21 eli Pärmin pataljoona (Juusela 2017, 43). JR101 toimi Itä-Karjalassa, Äänisen ja Seesjärven välisellä kannaksella, jonne Eino siirtyi kesäkuussa 1942. Hän palveli konekivääriryhmässä todennäköisesti avustavissa tehtävissä. Hän sai lop-

puvuonna 1942 lomaa (Nuorteva 1987, 151; Sotilaskantakortti). Einon kotiloma venyi pidennetyksi, sillä hän ei palannut ajoissa palvelukseen, ja hänet tuomittiin vankeuteen (Sotilaskantakortti). Einon rangaistuksen täytäntöönpano keskeytettiin keväällä 1943 ja hänet siirrettiin rintamapalvelukseen. Hänet vapautettiin rangaistuksista vasta, kun hän oli kaatunut. (Sukevan keskusvankila 1943.)

Einon vuosi 1943 alkoi vankilassa, jossa oli aiempaa vaikeampaa, sillä vankien ruoka-annoksia oli entisestään pienennetty. Miehet pelkäsivät kuolevansa nälkään (Nuorteva 1987, 155, 186–187) ja Einokin heikkeni. Ennen kuin hänet palautettiin rintamapalvelukseen, hänet määrättiin kentäsairaalaan vahvistumaan (kirje 9.4.1943). Kun Eino oli jonkin verran toipunut, hänet siirrettiin Erilliseen pataljoona 23:een, josta tuli hänen viimeinen sijoituspaikkansa (Sotilaskantakortti).

Eino alkoi toivoa uutta kotilomaa palattuaan rintamapalvelukseen. Hän odotti pääsevänsä lomalle juhannukseksi: ”En tietä jos pääsen juhannukseksi lomalle. Ellen pääse niin sitten minä tulen vasta heinä” (kirje 7.6.1943). Einon heinäkuun 1943 lopussa kirjoittamassa kirjeessä on merkintä, joka saattoi viitata mahdolliseen jo vietettyyn lomaan: ”Kyllä siellä [kotona] olisi ollut paljon

hauskempi olla kuin olisi vain saanut olla. Mutta hyvä näinkin” (kirje 21.7.1943). Nämä jäivät Einon viimeisiksi perheelleen kirjoittamiksi sanoiksi ja hän kaatui 12.8.1943 oltuun vartiossa Vansjärvelä. Einon kohtaloksi koitui rintaan osunut kranaatinsirpale. (Suomen Rintamamiehet 1939–45, 8. Div.; Ilmoitus kuolemantapauksesta No 40607.)

Toisen maailmansodan aikana kaatui yli 90 000 suomalaista sotilasta, Eino yhtenä heistä. Hiljasta tuli yksi maamme lähes 30 000 sotaleskestä. (Välimäki 2016, 13.) Einon aiempia vaiheita ei enää muisteltu, vaan kuolemansa jälkeen hän sai osakseen saman huomion kuin muut menehtyneet. Mannerheimin Hiljalle lähettämä ilmoitus tuntuu vuosikymmenten jälkeen luettuna ja edellä kuvattuihin vaiheisiin suhteutettuna suorastaan ironiselta:

Velvollisuuteni on ilmoittaa, että Eino Leo Hietarinne on kaatunut taistelussa Isänmaan vapauden ja kaiken sen puolesta, mikä meille on pyhää ja kallista. Valitan syvää suruani. Lohdutukseen Teitä tietoisuus, että olette antaneet Suomelle kalleimman uhrin. Vahvistukseen Teitä kaikkivaltias ja armollinen Jumala. Mannerheim. (Suomen Puolustusvoimain Ylipäällikön ilmoitus 12.8.1943.)

Hilja vaali miehensä muistoa elämänsä loppuun saakka, vaikka Eino ei ollut

ollut sellainen luotettava perheenpää, jollainen miehen siihen aikaan edellytettiin olevan: miehen paikka täytettiin ennen kaikkea työtä tekemällä. Ajan ihanteiden mukaan miehen olisi tullut elättää perheensä ja mieluiten rakentaa talonsa omin käsin (Kempainen 2006a, 171), mutta Einon ansiotulot katkesivat karkumatkojen ja vankilatuomioiden ajaksi. On ihme, että Einon karkuruus pysyi salassa, eikä siitä tai hänen vankilatuomioistaan tihkunut tietoja toisiin perheisiin ja edelleen Hiljan ja Einon yhteisille lapsille, sillä yleensä maalaiskylissä tiedettiin hyvin, mitä perheissä tapahtui (Haanpää 2008, 36).

Johtopäätökset

Tutkimukseni lähtökohta oli oma kokemukseni suvussa vallalla olleesta vaikeudesta. Menehtyneestä isoisästä ei puhuttu. Lyhyt toteamus ”kaatui sankarivainajana” ja tämän jälkeinen hiljaisuus antoivat ymmärtää, että isoisääni liittyy jotain, josta ei voida tai haluta puhua. Tunne seurasi mukana aina, ja sen jakoivat myös serkkuni ja veljeni. Autoetnografia ja muistitietotutkimus tarjosivat välineitä aiheen tutkimiseen. Tarkastelin perheessä säilyneitä kirjoja ja asiakirjoja ja suhteutin näiden antamia tietoja Kansallisarkistosta saatujen asiakirjojen välittämiin tietoihin.

Mitä käyttämäni lähteet ja autoetnografinen aineisto kertovat isoisääni liittyvistä muistoista ja hänen tarinaansa liittyvästä vaikeudesta? Varsinaiset sotilasasiakirjat läpikäytyäni totesin, että ainoa seikka, joka täsmäsi ennakkotietoihimme, oli tieto hänen kaatumisestaan rintamapalveluksessa ollessaan. Kaikki muu isoisääni liittyvä tieto tuli uutena. Se mitä hänestä perhepiirissä kerrottiin, oli eri tarina kuin mitä viralliset dokumentit osoittivat. Tilanne voi olla samanlainen myös muiden 35 000 suomalaisen sotilaskurin perheessä. Näiden karkureiden tarinoita ei ole käsitelty tutkimuksessa tai julkisuudessa. Tutkimukseni toimii esimerkkinä sukujen kipeisiin ja ohitettuihin kohtaloihin liittyvien hiljaisuusien tarkastelusta.

Sotavainajille sekä heidän omaisilleen osoitettiin kunnioitusta ja perheitä pyrittiin auttamaan eri tavoin. Toisin oli rintamakarkureiden ja heidän perheidensä kohdalla; rintamakarkuruuden salaaminen sodanjälkeisessä Suomessa oli tarpeellinen varotoimi. Karkurin lapset olisivat voineet joutua kiusatuiksi tai syrjityiksi. Karkuruus oli stigma, joka merkisi koko lähiyhteisön, ja karkureiden omaisia on saatettu esimerkiksi pahoinpidellä (Levä 2008, 220). Samanlaiseen asemaan saattoivat sodan jälkeen joutua myös saksalaista syntyperää olevat hen-

kilöt sekä saksalaisten sotilaiden tai venäläisten sotavankien kanssa suhteisiin ryhtyneet naiset (Savolainen 2017, 13; Kinnunen & Jokisipilä 2012, 478). Mikäli lapset eivät tienneet isänsä olleen rintamakarkuri, he eivät myöskään paljastaneet sitä epähuomiossa sivullisille. Kun asiasta vaiettiin, ei ollut vaaraa siitä, että karkureihin kohdistunut paheksunta olisi ulotettu myös hänen omaisiinsa. Näin he välttyivät siltä, että heidät olisi suljettu karkurin omainsa yhteisön ulkopuolelle (vrt. Seljamaa & Siim 2016, 6). Kolmannen ja neljännen sukupolven eläessä salailua voidaan jo purkaa ja samalla vapautua vaikenemiseen liittyvästä painolastista.

Kahden sota-aikaan liittyneen tutkimusaineiston – perheessä säilyneen muistitiedon ja arkistoaineiston – tarkastelu sekä pohdinta toivat ilmi, että kipeisiin vaiheisiin liittyvä ja eteenpäin välitetty muistitieto on tarkoin valikoitua. Isoäitini kertoi vain sellaista tietoa, mitä ajatteli lastensa ja lastenlastensa tarvinneen ja vaikenen siitä, minkä arveli olleen heille haitaksi. Myös Anne Heimo (2010, 135) on havainnut, että arkaluontoisia tietoja on perhemuistoissa muokattu poliittisesti korrektimmiksi ja ajankohtaan paremmin sopiviksi. Toista maailmansotaa koskevassa muistitiedossa on toimittu näin myös muissa kuin meidän perheessämme: monet van-

hemmat ovat suojanneet lapsiaan sotaa koskevilta asioilta ja jättäneet vastamatta lasten kysymyksiin (Näre & Kirves 2010, 28). Isoäitini mukautti isoisäni vaiheet vallitsevan arvomaailman mukaisiksi ja sosiaalisesti hyväksytyiksi, ja samaisti hänet muihin sodan veteraaneihin (McLean 2016, 7).

Tutkimuksessani autoetnografinen, yksityisessä perhepiirissä syntynyt aineisto osoitti, että menneisyyteen liittyi kipeitä tunteita. Näitä tunteita pyrin suhteuttamaan arkistoaineiston antamiin tietoihin. Tällainen tutkimusasetelma oli mahdollinen siksi, että se oli lähtöisin omasta menneisyydestäni, 29 ensimmäisen elinvuoteni aikana isoäidistäni tekemistäni havainnoista tilanteissa, joissa yritin kääntää keskustelun isoisääni. Arkistoaineisto puolestaan koostui virallisissa yhteyksissä muodostetuista dokumenteista ja kertoi tilanteista, jolloin isoisäni oli toiminut rauhahan aikana vastoin lakia tai norveja esimerkiksi salakuljettaessaan alkoholia tai sodan aikana karatessaan rintamalla. Aineisto ei kuvannut häntä sellaisena maanpuolustajana, jota talvisodan henki edellytti. Siten hän ei täyttänyt niitä kulttuurisia odotuksia, joita miehelle 1930- ja 1940-luvuilla luotiin. Näiden kahden erilaisen aineiston suhteuttaminen johti pohtimaan niitä seikkoja, minkä vuoksi isoäitini vaikenen isoisästäni: kyse ei ol-

lut vain hänen kuolemastaan sodassa, vaan vaikeneminen sai laajemman pohjan. Ilman autoetnografista otetta en olisi löytänyt tietä näiden kysymysten äärelle. Autoetnografisen aineiston perusta koostui havainnoista, joita aloin tehdä jo ennen lukemaan oppimista. Ne ovat ennen oppineisuuden mukanaan tuomaa tietoista pohdintaa tehtyjä havainnoita. Olin kuljettanut muistoja havainnoistani aikuisikään saakka. Näiden muistoissa säilyneiden havaintojen pohjalta syntyi kysymyksiä, joiden vastauksia löytyi arkistoaineistosta. Autoetnografian avulla oli mahdollista löytää tie sen tarkasteluun, mistä ei ollut soveliasta puhua.

Isoäitini vaikenemiselle löytyy selityksiä sekä kulttuurisella että yhteiskunnallisella tasolla. Kulttuuriseen tasoon kuuluu se, että vainajasta ei ole tapana puhua pahaa. 1930- ja 1940-luvun Suomessa mies oli perheen pää, joka edusti perhettä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja elätti perheen omalla työllään. Miehen asema oli arvostettu, eikä hänen toimiaan ollut tapana kyseenalaistaa muiden kuullen. Siksi miehen ei-toivotuista toimista ei myöskään puhuttu perhepiirin ulkopuolella. Samoin lapsia oli tapana säästää kuolemasta ikävistä asioista kuten hulttion maineesta olleesta isästä tai isoisästä. Vaikenemalla isoisäni elämän karuimmista puolista

isoäitini varmisti hänen statustaan sankarivainajana. Yhteiskunnallisen tason selitysmallin mukaan sotien jälkeen vallalla ollut arvomaailma velvoitti kertomaan miehistä sankaritarinaa, jossa kunnon mies oli uhrautunut kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta. Jotta isoisäni olisi sopinut sankareiden joukkoon, oli hänen tarinansa mukautettava mallin mukaiseksi, ja vaiettava rintamakarkuruudesta. Näin isoisästäni tuli rintamakarkurin sijaan sankarivainaja.

TUTKIMUSAINEISTO

Hietarinteen perhearkisto (kirjoittajan hallussa):

Eino Hietarinteen kirjeet Hilja Hietarinteelle 9.4.1943, 7.6.1943, 21.7.1943, 26.7.1943 ja 2.8.1943. Yhteensä 9 liuskaa.

Ilmoitus kuolemantapauksesta no 40607, 15.8.1943.

Suomen Puolustusvoimain Ylipäällikön ilmoitus, 12.8.1943.

Hilja Hietarinteen valokuvakokoelma.

Kansallisarkiston asiakirjat:

Helsingin komendanttivirasto (1941) Passitus vankilaan 4.11.1941. Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin kenttäoikeus, asiakirjavihkot v. 1941, asiakirjavihko n:o 234/1941 (T-18971/6).

Helsingin lääninvankilan nimiluettelo (Br:134a).

Mäntsälän tuomiokunta (1931) Mäntsälän tuomiokunnan Orimattilan kärjäkunnan varsinainen asioiden pöytäkirja 11.11.1931. § 60 (1 s., sy Ca2:62).

Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin esikunta (1941) Kuulustelupöytäkirja 3.10.1941 Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin kenttäoikeus, asiakirjavihkot v. 1941, asiakirjavihko n:o 234/1941 (T-18971/6).

Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin kenttäoikeus (1941) Kenttäoikeuden pöytäkirja 30.12.1941. Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin kenttäoikeus, asiakirjavihkot v. 1941, asiakirjavihko n:o 234/1941 (T-18971/6).

Rikosrekisteri-ilmoitus 28.8.1936.

Rikosrekisteri-ilmoitus 10.11.1941.

Sotilaskantakortista laadittu tilapäiskortti. Kaatuneiden henkilöasiakirjat. Kantakortit I. Hietarinne Eino Leo. 1. Divisioonan kenttäoikeuden tuomioluettelo (T-1899/3).

Sotilaskantakortti. Kaatuneiden henkilöasiakirjat. Kantakortit I. Hietarinne Eino Leo. 1. Divisioonan kenttäoikeuden tuomioluettelo (T-1899/3).

Sukevan keskusvankila (1943) Vapautusilmoitus 27.3.1943. Eino Hietarinteen vankiakti no 9.244 (OM VAHO, Oikeusministeriön vankeinhoitosasto, keskusvankirekisteri).

Uudenmaan rykmentin soto-oikeus (1925) Uudenmaan rykmentin soto-oikeudessa III ja IV neljännekseltä vuonna 1925. Tuomioluettelo ja pöytäkirja, 29.9.1925 § 107 (R-733/8).

Virkatodistus 19.2.2018. Orimattilan seurakunta.

LÄHTEET

Aro, Jari (1989) *Sukevan keskusvankilan historiikki*. <http://www.sonkajarvi.fi/loader.aspx?id=8dd895f2-514a-4820-abc3-41c89993732a> (Tarkistettu syyskuussa 2021)

Auramo, Reino (1981) ”Orimattilan pataljoonan” tie ja taistelut talvi- ja jatkosodassa vuosina 1939–44. Teoksessa Lennart Haukijärvi, Laila Ketola & Eino Seppälä (toim.) *Päijät-Hämäläiset Isänmaan asialla*. Lahti: Lahden sotaveteraanipiiri ry., 519–532.

Backman, Martti (2019) *Rintamalääkärin kuolema: Urpo Viinikan sota*. Helsinki: Gummerus.

Behar, Ruth (1996) *The Vulnerable Observer. Anthropology That Breaks Your Heart*. Boston: Beacon Press.

Bourke, Joanna (2006) Uusi sotahistoria. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva, 21–42.

Filpus, Kari (2001) *Alkoholin salakuljetus ja sen valvonta Perämeren rannikolla kieltoain aikana 1919–1932*. Oulu: Oulun yliopisto.

Fingerroos, Outi (2004) *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 985. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Haanpää, Riina (2008) From a fratricide to a family memory. *Journal of Ethnology and Folkloristics* 1/2, 25–42.

Hagelstam, Sonja (2006) Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva, 213–227.

Heimo, Anne (2010) *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnot osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1275. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Helakallio-Ranta, Päivi (2017) *Sodan pitkät jäljet: ylisukupolviset sotatraumat*. Opinnäytetyö. Hyvinkää: Laurea ammattikorkeakoulu. <https://www.theseus.fi/handle/10024/132220> (Tarkistettu toukokuussa 2022)

Hupaniittu, Outi (2021) Asiakirjallinen kulttuuriperintö. Teoksessa Outi Hupaniittu & Ulla-Majja Peltonen (toim.) *Arkistot ja kulttuuriperintö*. Tietolipas 268. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 21–46.

Hyry, Katja (2019) Toisen elämästä kirjoittamisen vaikeus. *Kulttuurintutkimus* 36(2), 29–42.

Hytönen, Kirsi-Maria (2014) *Ei elämäni lomia mahtunut. Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Kultaneito XIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Jokisipilä, Markku (2007) Toinen maailmansota ihmiskunnan kollektiivisessa muistissa. Teoksessa Markku Jokisipilä (toim.) *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5,7 ryssä*. Helsinki: Ajatus kirjat, 9–36.

Jutikkala, Eino (1997) *Valtion Tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka*. Helsinki: WSOY.

Juusela, Jyrki (2017) *Vankipataljoona. Er.P21:n ja Er. Työkomppanian ryömäläiset ja kommunistit jatkosodan aikana 1941–1944*. Helsinki: Atena.

Järviluoma, Helmi, Vilkkö, Anni & Moisaala, Pirkko (2006) Tutkimustulosten kirjoittaminen ja sukupuoli. Teoksessa Tarja Kupiainen & Sinikka Väkimö (toim.) *Välimatkoilla. Kirjoituksia etnisyydestä, kulttuurista ja sukupuolesta*. Kultaneito VII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 306–319.

Kajander, Anna (2020) *Kirja ja lukija digitaalisuudessa arjessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kajander, Anna & Koskinen-Koivisto, Eerika (2021) Aistikokemukset ja affektiivisuus arjen materiaalsen kulttuurin tutkimuksessa. Teoksessa Niina Hämäläinen & Petja Kauppi (toim.) *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja näkökulmiin*. Kalevalaseuran vuosikirja 100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 350–365.

Kemppainen, Ilona (2006a) Isät, äidit ja isänmaan toivot: käsityksiä lapsista ja vanhemmista sotavuosien Suomessa. *Historiallinen aikakauskirja* 104(2), 163–173.

Kemppainen, Ilona (2006b) *Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Bibliotheca Historica 102. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kinnunen, Tiina & Jokisipilä, Markku (2012) Shifting images of "our wars". Finnish memory culture of World War II. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. History of Warfare volume 69. Leiden & Boston: Brill, 435–482.

Kirves, Jenni (2008) "Sota ei ollut elämisen arvoista aikaa" – kirjailijat ja traumaattinen sota. Teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki: Johnny Kniga, 63–102.

Kivimäki, Ville (2006) Sodan kokemushistoria: Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva, 69–86.

Kivimäki, Ville (2012) Between defeat and victory: Finnish memory culture of the Second World War. *Scandinavian Journal of History* 37(4), 482–504.

Kivimäki, Ville (2013) *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaisotilaiden hermoista 1939–1945*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kivimäki, Ville (2018) Sodanjälkeisiä hiljaisuuksia. Kokemusten, tunteiden ja trauman historiaa. Teoksessa Marja Tuominen & Mervi Löfgren (toim.) *Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleenrakennus*. Tampere: Vastapaino, 34–57.

Kokkonen, Jukka (2009) Pojat kansan urhokkaan. Suomalaisen jalkaväkimiehistön sotilaskarkuruus Ruotsin ajalla. Teoksessa Jukka Kokkonen & Jukka Partanen (toim.) *Rajamaakunta ja sota. Suomen sodan taustoja ja tapahtumia*. Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja 13. Joensuu: Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys, 48–94.

Koskinen-Koivisto, Eerika (2014) Tutkimuskohteena läheinen ihminen. Refleksiivisen ja dialogisen tutkimusotteen mahdollisuudet ja rajoitteet etnografisessa tutkimuksessa. *Elore* 2(2014), 1–26.

Kulju, Mika (2014) *Kohtalona Tali-Ihantala. Ihmisiä Suomen ratkaisutaistelussa*. Helsinki: Gummerus.

Kulomaa, Jukka (1995) *Käpykaartiin? 1941–1944. Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana*. Helsinki: Painatuskeskus.

Laitala, Marjo & Autti, Outi (2018) Neuvostotavangit siviilien muistoissa. *Historiallinen Aikakauskirja* 116(4), 439–455.

Latvala, Pauliina (2005) *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1024: Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laurén, Kirsi (2018) From silence to recovery. Traumatic home front memories of the Soviet Partisan War in Finland. *Ethnologia Fennica* 45, 4–27.

Levä, Ilkka (2008) "Linjaan vaiko hautausmaalle!" – metsäkaartilaisten kokemushistoriaa 1941–1945. Teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki: Johnny Kniga, 209–247.

Lindstedt, Jukka (1999) *Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 221. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.

Loipponen, Jaana (2006) Sodan ajat ja kerronta. Sotalesket ja muisti. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva, 329–341.

Löfgren, Mervi (2017) Sukupuolen esittäminen albumikuvissa. Teoksessa Jari Kupiainen & Liisa Häkkinen (toim.) *Kuvatut kulttuurit. Johdatus visuaaliseen antropologiaan*. Tietolipas 253. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 161–178.

McLean, Kate C (2016) *The Co-Authored Self. Family Stories and the Construction of Personal Identity*. Oxford: Oxford University Press.

Meriläinen-Hyvärinen, Anneli (2010) "Sanopa minulle, onko meidän hyvä olla täällä?" Paikka-kokemukset kolmen talvivaaralaisen elämässä. *Elore* 1/2010, 60–85.

Misztal, Barbara A. (2003) *Theories of Social Remembering*. Maidenhead & Philadelphia: Open University Press.

Mäkinen, Virpi (2018) Lehtorin muotokuva – G.A. Stoores valokuvat omaelämäkerrallisuuden tulkkinä. *Ennen ja nyt* 18(4): Kuva historian tutkimuksessa.

Naarminen, Niina (2018) *Naurun voima. Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisöissä*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Nuorteva, Jussi (1987) *Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 4: Vangit – vankilat – sota. Suomen vankeinhoidon toisen maailmansodan aikana*. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto.

Näre, Sari (2008) "Päin ryssä!" – lapset ja nuoret sukupolviväkivallan uhreina. Teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki: Johnny Kniga, 63–102.

Näre, Sari & Kirves, Jenni (2010) Lapsuus sodan keskellä. Teoksessa Sari Näre, Jenni Kirves & Juha Siltala (toim.) *Sodan kasvattamat*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 12–31.

Ojanen, Karoliina (2008) Kenttäkokemuksesta tiedoksi. *Elore* 1/2008, 1–17.

Pehkonen, Erkkä (2013) "Poikasi täältä jostakin": Narratiiviset resurssit, diskursit ja luovuus kirjoittaen kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Pehkonen, Erkkä (2015) Kirjetutkimuksen etiikka. Yksityistä sota-ajan kirjeenvaihtoa tutkivan eettimetodologiset haasteet. Teoksessa Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija Nevala-Nurmi (toim.) *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiakoina*. Tampere: Postimuseo, Tampereen Historiallinen Seura, 60–73.

Peltonen, Eeva (1997) Muistojen sodat, muistien sodat. Teoksessa Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.) *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 88–142.

Peltonen, Matti (1999) *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.

Peltonen, Ulla-Maija (1996) *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Peltonen, Ulla-Maija (2021) Henkilöarkistot. Teoksessa Outi Hupaniitto & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Arkistot ja kulttuuriperintö*. Tietolipas 268. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 211–247.

Pulkkinen, Jonna & Wist, Mika (2017) *Viinalla terästetty sota. Alkoholi sotavuosina 1939–1944*. Helsinki: Atena.

Savolainen, Ulla (2017) Tellability, frame and silence. The emergence of internment memory. *Narrative Inquiry* 27:1, 24–46.

Seljamaa, Elo-Hanna & Siim, Pihla Maria (2016) Where silence takes us, if we listen to it. *Ethnologia Europaea* 46 (2), Special issue: Silence in Cultural Practices, 5–13.

Siim, Pihla Maria (2016) Family stories untold. Doing family through practices of silence. *Ethnologia Europaea* 46(2), 74–88.

Suomen Rintamamiehet 1939–45, 8. Div. Antila, Olavi ym. (toim.) Lieto: Etelä-Suomen Kustannus Oy.

Suopajärvi, Tiina, Koskinen-Koivisto, Eerika, Korjonen-Kuusipuro, Kristiina, Hytönen, Kirsi-Maria & Hämeenaho, Pilvi (2019) Tunteilla on väliä. Tutkijan tunteet etnografisessa tutkimusprosessissa. *Elore* 2/2019, 42–67.

Tepora, Tuomas (2008) ”Elävät vainajat” – kaatuneet kansakuntaa velvoittavana uhrina. Teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki: Johnny Kniga, 103–132.

Toivanen, Kati (2015) Sotilaskarkuruus Suomen sodassa 1808–1809. *Genos* 1/2015, 18–32.

Ukkonen, Taina (2002) Mietteitä muistitietohistorian eettisistä ja lähdekriittisistä ongelmista. *Elore* 2/2002, 1–6.

Uotinen, Johanna (2010) Aistimuksellisuus, autoetnografia ja ruumiillinen tietäminen. *Elore* 1/2010, 86–95.

Valtionrautatiet 1937–1962. Suomen rautateiden 100-vuotispäiväksi julkaissut Rautatiehallitus. Helsinki: Rautatiehallitus.

Välimäki, Hannu (2016) Sotien 1939–1945 pitkä varjo. Teoksessa Hannu Välimäki & Jarkko Kemppe (toim.) *Kaatuneitten Omaisten Liitto 70 vuotta*. Helsinki: Maahenki, 12–45.

Westerlund, Lars (2009) *Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus Suomessa. Muonahuolto, tautisuus ja Punaisen Ristin toimintomuus 1939–44*. Historiallisia Tutkimuksia 244. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ylikangas, Heikki (2007) *Romahtaako rintama? Suomi puna-armeijan puristuksessa kesällä 1944*. Helsinki: Otava.

Ylönen-Peltonen, Raija (2020) ”Vain sodassa kuollut mies.” *Kadonnut. Kaatunut. Teloitettu*. Kirjokansi 237. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Zetterberg, Seppo (2011) *Yhteisellä matkalla. VR 150 vuotta*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

FT **Tuija Saarinen-Härkönen** väitteli vuonna 2003 folkloristiikasta. Hän on tutkinut suomalaista kyläkulttuuria, erityisesti kyläoriginellin huumoria, kahvinjuontiin liittyvää perinnettä sekä suomalaisia, Neuvostoliittoa käsitteleviä aikakauslehtiartikkeleita ennen Neuvostoliiton hajoamista.

Artikkeli on kirjoitettu professori Helmi Järviluoma-Mäkelän johtaman Euroopan tutkimusneuvoston (ERC 694893) rahoittaman SENSOTRA-tutkimusprojektin rahoituksen turvin sekä Suomen Kulttuurirahaston Päijät-Hämeen rahaston apurahoituksella.

Liite 1. Lähdeaineistoina käytetyt asiakirjat Kansallisarkiston kokoelmista.

Asiakirjan otsikko	Päivämäärä	Sivuja
Helsingin komendanttivirasto. Passitus vankilaan. Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin kenttäoikeus, asiakirjavihko n:o 234/1941 (T-18971/6)	4.11.1941	1
Mäntsälän tuomiokunnan Orimattilan kärjäkunnan varsinaisten asioiden pöytäkirja, § 60 (1 s., sy Ca2:62)	11.11.1931	1
Kuulustelupöytäkirja. Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin kenttäoikeus, asiakirjavihko n:o 234/1941 (T-18971/6)	3.10.1941	1
Pöytäkirja. Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin kenttäoikeus, asiakirjavihko n:o 234/1941 (T-18971/6)	30.12.1941	3
Päävartion ilmoitus Helsingin komendantille. Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin kenttäoikeus, asiakirjavihko n:o 234/1941 (T-18971/6)	2.11.1941	1
Rikosrekisteri-ilmoitus, Mäntsälän tuomiokunta, Orimattilan kärjäkunta, varsinaisten asioiden pöytäkirja 2.9.1936 § 33 + liite A (3 s., sy Ca2:67)	28.8.1936	2
Rikosrekisteri-ilmoitus, Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin kenttäoikeus, asiakirjavihko n:o 234/1941 (T-18971/6)	10.11.1941	2
Helsingin sotilassairaalan sairaskertomus	11.4.1940	3
Sotilaskantakortti. Kaatuneiden henkilöasiakirjat. Hietarinne Eino Leo	-	3
Sotilaskantakortista laadittu tilapäiskortti. Kaatuneiden henkilöasiakirjat.	-	6
Uudenmaan Rykmentin komppanian kuulustelupöytäkirja	15.9.1925	4
Tuomioluettelo Uudenmaan rykmentin sota-oikeudessa III ja IV neljännekseltä vuonna 1925, § 107 (R-733/8)	29.9.1925	3
Vapautusilmoitus, Sukevan keskusvankila, Eino Hietarinteen vankiakti no 9.244 (Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, keskusvankirekisteri).	27.3.1943	1
A4-liuskoja yhteensä		31